

**Association between Trust and Social Participation
(Case Study: Citizens in Hamadan Province)***

Manojehr Reshadi¹

Received January 30, 2020   Acceptance September 5, 2020

Abstract

Introduction: Hamedan is one of the provinces of Iran with a full-fledged mirror of the diversity of Iranian society. On the other hand, like other provinces, it has undergone changes due to the experience of development programs. Hamedan is a combination of different ethnic groups of Persians, Lors, Turks and Kurds that today more than ever before are integrated into each other and are in daily interaction and communication with each other. In the context of such diversity, the issue of trust and social participation is of considerable importance.

Method: This study aimed to investigate the relationship between social trust and social participation in Hamadan province. This study is conducted by a quantitative method. The statistical population consists of all people aged over 15 years living in 9 cities of the province, which is 612449 people. A samples of 800 individuals have been selected for the analysis. The required data were collected through a researcher-made questionnaire.

Results and discussion: The results have indicated that, in general, the level of social trust is low with an average of 42.41% in the study population. Meanwhile, institutional trust is lower than other dimensions of trust with an average of 38.56. The level of social participation is also high with 89.61. Informal participation is lower than formal participation. The results of the hypothesis test have indicated that the variables of gender, income and education have no significant relationship with social trust and social participation. But the relationship between age and participation is significant and negative; that is, as people get older, participation decreases. Both the variables of trust and its dimensions (institutional, public and interpersonal trust) have a significant relationship with social participation.

---

* Scientific research article, independent author.

1. Assistant Professor, Department of Social Sciences, Bu - Ali Sina University of Hamadan.
Email: mnreshadi@gmail.com

Regression results have also indicated that, in general, the research variables could predict 0.63% of changes in social participation.

Conclusion: In general, based on the findings, it can be said that social participation is a difficult task without improving the level of social trust in the cities of Hamadan province. Therefore, raising the level of social trust, especially institutional trust, is a necessity. The proper functioning of institutions, especially those that deal directly with the people, is crucial. Institutions such as banks, municipalities, law enforcement, the judiciary, etc. are decisive in this regard.

Keywords: Social Trust, Institutional Trust, Public Trust, Interpersonal Trust, Social Participation, Hamadan

Bibliography

- Ahmadi, H. (2005), **Sociology of Deviations**, Tehran: SAMT Publications.
- Azkia, M., and Ghaffari Gh. R. (2001), "A Study of the Relationship between Trust and Social Participation in Rural Areas of Kashan", **Social Sciences Letter**, No. 9: 3-31.)
- Azkia, M., and Ghaffari, Gh (2001), "The Study of the Relationship between Trust and Social Participation in Rural Areas of Kashan", **Social Sciences Letter**, No. 17: 3-31.
- Bayat, B., Sharafatipour, J., and Abdi, N. (2008), **Crime Prevention Based on Community-Based Approach**, Tehran: NAJA Social Deputy.
- Bhandari, H., and Yasunobu, K. (2009), "What is Social Capital? A Comprehensive Review of the Concept", **Asian Journal of Social Science**, No. 3: 480-510.
- Bjørnskov, C. (2009), "How Does Social Trust Affect Economic Growth?", **SSRN Electronic Journal**, No. 6: 1-43.
- Bjørnskov, C., and Voigt, S. (2013), "Constitutional Verbosity and Social Trust", **Public Choice**, No. 161: 91-112.
- Ehsan, A. M., and De Silva, M. J. (2015), "Social Capital and Common Mental Disorder: A Systematic Review", **Journal of Epidemiology and Community Health**, No. 69: 1021-1028.
- Ghaffary, Gh. R., and Niazi, M. (2007), **Sociology of Participation**, Tehran: Nazdic Publishing.
- Gholipour, R. A., and Aghajani, R. (2014), A Study of Turkey's Development Experience with Emphasis on Development Plans and Its Comparison with Iran, Third Iranian Islamic Model of Progress Conference, Tehran: Center for Iranian Islamic Model of Progress.

- Herreros, F., and Criado, H. (2008), “The State and the Development of Social Trust”, **International Political Science Review**, No 29: 53–71.
- Katozian, M. A. H. (2010), **Iran's Political Economy from the Constitution to the Pahlavi Dynasty**, Translated by Mohammad Reza Nafisi and Kambiz Azizi, Tehran: Markaz Publishing.
- Khademian, T., and Pourreza Karimsara, N. (2012), “The Effect of Social Trust on Social Participation”, **Iranian Social Science Studies**, No. 2: 89-114.
- Khandozi, E. (2011), “Evaluation of Development Planning Method in Iran”, **Bi-Quarterly Program and Budget**, No. 110: 99-127
- Li, Y. (2005), “Social Capital and Social Trust in Britain”, **European Sociological Review**, No. 21: 109–123.
- Mohseni Tabrizi, A. (1990), **A Study of the Participatory Areas of the Villagers and Its Relationship with Agricultural Extension**, Tehran: Jihad Sazandegi, Deputy for Extension and Participation.
- Mohseni Tabrizi, A. (1996), “Alienation is an Obstacle to National Participation and Development: A Study of the Relationship between Alienation and Social and Political Participation”, **Research Letter**, No. 1: 89-110.
- Mousavi, M. T. (2006), “Social Participation from the Components of Social Capital”, **Social Welfare Quarterly**, No. 23: 67-92
- Parker, R. N. (1983), “Measuring Social Participation”, **American Sociological Review**, No. 848: 864
- Rahnavard, F. A., and Hosseini, M. (2019), “The Impact of Citizens' Trust on Their Electronic Participation by Modifying Belief in the Power Distance and Perceived Risk and Mediating Ambiguity and Attitude of Citizens”, **Management Process and Development**, No. 3: 27-47
- Sarukhani, B., and Panahi, M. A. (2006), “Building Power in the Family and Social Participation”, **Women's Social Research**, No. 3: 31-60.
- Tavassoli, Gh. A., and Amani Klarijani, A. A. (2012), “Analysis And Study of the Dimensions of Social Capital in Virtual Social Networks (with Emphasis on Network Theory)”, **Journal of Media Studies**, No. 18: 89-100.
- Yazdanpanah, L. (2010), “Barriers to Social Participation”, **Social Welfare Quarterly**, No. 26: 105-130. (*In Persian*)
- Zmerli, Sonja and Newton, Ken. (2008)., “Social Trust and Attitudes Toward Democracy”, **Public Opinion Quarterly**, Volume 72, Issue 4, Winter 2008, PagesNo 4: 706–724.

مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران / دوره ۹، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۹

شماره صفحات: ۹۰۷-۹۳۰ (مقاله علمی پژوهشی)

DOI: 10.22059/jisr.2020.300138.1045

بررسی ارتباط میان اعتماد و مشارکت اجتماعی

(مورد مطالعه: شهروندان شهرهای استان همدان)*

منوچهر رشادی^۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۶/۱۵

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۱/۱۰

چکیده

استان همدان ترکیبی از اقوام مختلف فارس، لر، ترک و کرد است که امروز بیش از هر زمان دیگری در یکدیگر ادغام شده اند و به صورت روزمره در تعامل و ارتباط با یکدیگرند. در بستر چنین تنوعی، موضوع اعتماد و مشارکت اجتماعی از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. این پژوهش به روش کمی و با هدف بررسی ارتباط میان اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی در استان همدان انجام شده است. جامعه آماری آن را افراد ۱۵ سال ساکن در ۹ شهرستان استان تشکیل می دهد. این جمعیت شامل ۶۱۲,۴۴۹ نفر است که نمونه ای ۸۰۰ نفری از آن ها مطالعه شد. یافته ها نشان می دهد اعتماد اجتماعی دارای میانگین ۴۲/۴۱ درصد و در نتیجه اندک است.

درمقابل، میزان مشارکت

اجتماعی با ۸۹/۶۱ زیاد است. براساس نتایج آزمون فرضیه ها، متغیرهای جنسیت، درآمد و تحصیلات ارتباط معناداری با اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی ندارند، اما رابطه سن با مشارکت معنادار و منفی است. در پژوهش حاضر، رابطه معنادار اعتماد و ابعاد آن (اعتماد نهادی، عمومی و بین فردی) با مشارکت اجتماعی اثبات شده است. به طور کلی و براساس یافته ها می توان گفت مشارکت اجتماعی بدون ارتقای سطح اعتماد اجتماعی در شهرهای استان همدان امری دشوار است؛ بنابراین ارتقای سطح اعتماد اجتماعی، به ویژه اعتماد نهادی از ضرورت های این امر است. عملکرد درست نهادها، به ویژه آن هایی که به طور مستقیم با مردم سروکار دارند، بسیار تعیین کننده است.

واژه های کلیدی: اعتماد اجتماعی، اعتماد بین فردی، اعتماد عمومی، اعتماد نهادی، مشارکت اجتماعی،

همدان.

*تالیف مستقل

۱. استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه بوعلی سینا همدان،

mnreshadi@gmail.com

مقدمه و طرح مسئله

ایران کشوری متنوع و متکثر است؛ به طوری که تنوع و تکثر جغرافیایی، آب و هوایی، قومی، فرهنگی، اجتماعی و غیره در حد قابل توجهی در کشور ما به چشم می خورد. در دوران کنونی به دلایلی مانند وجود برنامه‌های توسعه، تنوع مذکور شکل خاصی گرفته است. ایران کشوری است که نزدیک به یک سده با انواع برنامه‌های توسعه روبه‌رو و با تغییرات زیادی مواجه بوده است. شواهد تاریخی نشان می‌دهد کشور ما از اوایل قرن بیستم میلادی تاکنون همواره برای عبور از سنت به مدرنیسم و از کشوری توسعه‌نیافته به کشوری توسعه‌یافته تلاش کرده است. این تلاش‌ها دگرگونی‌های زیادی در حوزه‌های مختلف زندگی اجتماعی به دنبال داشته است. مهاجرت‌های روستاشهری و رشد، توسعه کالبدی بی‌رویه شهرها و گسترش حاشیه‌نشینی و تنوع‌های قومی و فرهنگی در شهرهای مختلف از جمله این تحولات است (کاتوزیان، ۱۳۸۹: ۱۳۲-۱۴۱).

استان همدان یکی از استان‌هایی است که از یک سو آینه‌ای تمام‌نما از تنوع و تکثر جامعه ایرانی است و از سوی دیگر مانند سایر استان‌ها تحولاتی ناشی از وجود برنامه‌های توسعه را گذرانده است. همدان ترکیبی از اقوام مختلف فارس، لر، ترک و کرد است که امروزه بیش از هر زمان دیگری در یکدیگر ادغام شده‌اند و به صورت روزمره در تعامل و ارتباط با یکدیگر قرار دارند. در بستر چنین تنوعی، موضوع اعتماد و مشارکت اجتماعی از اهمیت فراوانی برخوردار است. اینکه اعتماد و مشارکت در این جامعه در چه سطحی قرار داشته باشد، پیامدهای قابل توجهی برای مردم استان - چه از نظر اقتصادی و چه از نظر سیاسی و اجتماعی - خواهد داشت.

اعتماد اجتماعی کنش‌ها و تعاملات را در همه عرصه‌های زندگی اجتماعی تسهیل می‌کند؛ برای مثال اعتماد اجتماعی بالا از نظر اقتصادی برای جوامع دارای اهمیت است. برخی بر این باورند که شرکای تجاری در جوامعی با اعتماد بیشتر به احتمال زیاد اطمینان دارند که در صورت بروز مشکل، احتمال اینکه یکی یا هر دو طرف، قرارداد را در شرایطی قرار بدهند که بخواهند از دیگری سوءاستفاده کنند بسیار کم است؛ حتی اگر شرایط در متن قراردادی کتبی نیامده باشد. به عبارت دیگر، سطح بالاتر اعتماد به معنای قراردادی نانوشته یا اجتماعی علاوه بر قرارداد رسمی است. اهمیت اقتصادی این تأثیر، دست‌کم این است که بنگاه‌های اقتصادی کشورهایی با اعتماد بیشتر می‌توانند در هزینه‌های معامله صرفه‌جویی کنند. همچنین معاملات

حساس به اعتماد، برای اقتصادهای مدرن که از سوی کالاهای ناهمگن، خدمات اطلاعاتی و تولید باکیفیت، همچنین بازارهای پیشرفته برای کار ماهر و بسیار تحصیل کرده مهار می‌شوند، محوری است (برنوسکو و ویگت، ۲۰۱۳: ۹۲). از نظر سیاسی نیز مشارکت در امور جامعه و شهروندی میان شهروندان را آسان‌تر، کم‌ریسک‌تر و ارزشمندتر می‌کند. همچنین به ساختن نهادهای اجتماعی جامعه مدنی کمک می‌کند که دموکراسی صلح‌آمیز، پایدار و کارآمد وابسته به آن است. دموکراسی و دولت خوب ممکن است شرایطی را تقویت کند که اعتماد سیاسی هم بتواند شکوفا شود و شهروندان بتوانند در امور خصوصی و عمومی همکاری مؤثری داشته باشند (زمرلی و نیوتن، ۲۰۰۸: ۷۰۷).

تنها اقتصاد و سیاست نیست که با تقویت سرمایه اجتماعی تقویت می‌شود. مشارکت اجتماعی به‌عنوان یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی یکی از راه‌های اصلی تحکیم روابط انسانی و تحقق انسجام در جامعه است. در چنین جوامعی، نوعی مشارکت‌جویی در رفتار انسان‌ها شکل می‌گیرد که موجب ایجاد احساس رضایت و انرژی مثبت می‌شود (چلبی، ۱۳۸۸: ۶). یکی از وجوه اصلی مشارکت اجتماعی، مشارکت در سازمان‌های مردم‌نهاد یا سمن‌هاست. نرخ کم مشارکت افراد در برنامه‌های داوطلبانه می‌تواند حمایت اجتماعی را ضعیف کند و سبب آنومی و ناهنجاری شود (بیات و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۶). از دیدگاه آیزنشتات، بنیان‌گذاران جامعه‌شناسی اعتماد و هم‌بستگی اجتماعی را مهم‌ترین مسئله در برقراری نظم اجتماعی می‌دانستند؛ یعنی بدون انسجام و نوعی اعتماد، پایداری نظم اجتماعی غیرممکن است (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۲). همچنین به اعتقاد کلمن، در محیط‌هایی با اعتماد بیشتر احتمال اینکه مردم به یکدیگر کمک کنند زیاد است (برنوسکو، ۲۰۰۹: ۳).

مشارکت اجتماعی به‌کمک سازمان‌دهی گروه‌ها، سرمایه اجتماعی و عمومی جامعه را گسترش می‌دهد. همچنین وسیله‌ای است که گروه‌های فرعی و حاشیه‌ای را قدرتمند می‌کند تا به‌کمک همین مشارکت منابع و خدمات دولتی را توسعه دهند (غفاری و نیازی، ۱۳۸۶: ۱۰۸). همچنین، مارکوس و التون اهمیت و نقش اساسی مشارکت در زندگی اجتماعی را در سه سطح مشخص کرده‌اند. در سطح اول، مشارکت فرد را به یک شهروند برجسته تبدیل می‌کند. در سطح دوم، مشارکت جامعه‌ای بهتر ایجاد می‌کند و هنجارهای مشارکت و اعتماد را بهبود

می‌بخشد. در سطح سوم نیز مشارکت حکومت‌داری بهتری ایجاد می‌کند؛ زیرا منافع شهروندان را به منافع تصمیم‌گیرندگان رسمی پیوند می‌دهد و آن‌ها را وادار به پاسخگویی می‌کند (ساروخانی و پناهی، ۱۳۸۵: ۳۲). در مجموع مشارکت در اشکال اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و حتی روانی مدنظر سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران حوزه‌های مختلف قرار دارد.

بی‌شک شهر و زندگی شهری یکی از بسترهای اصلی شکل‌گیری مشارکت اجتماعی است (موسوی، ۱۳۸۵: ۷۶). مشارکت و انگیزش اجتماعی می‌تواند در سطوح مختلف خرد، میانی و کلان جامعه انجام شود. همچنین برحسب ملاک‌های مختلف تقسیم‌بندی گوناگونی دارد. هرچند از لحاظ نظری و انتزاعی موضوع مشارکت اهمیت بسیاری دارد، از جنبه عملی و اجراکردن آن کاری دشوار و زمان‌بر است. شرایط اجتماعی و سیاسی حاکم بر جامعه، نوع نگاه مسئولان و برنامه‌ریزان، خلیقات و روحیات مردم، تجربه‌ها و واقعیت‌های گذشته جامعه، بر پذیرش و رد اجرای مشارکت اجتماعی مؤثرند (همان: ۶۸). کلی و برین لینگر مشارکت را نوعی عمل جمعی می‌دانند و آن را در دو سطح فردی و فرافردی تبیین می‌کنند (غفاری، ۱۳۸۶: ۷۲).

براساس گفته‌های فوق، اهمیت و ضرورت پرداختن به موضوع اعتماد و مشارکت اجتماعی بر کسی پوشیده نیست. همچنین این موضوع در استان همدان، با توجه به تنوع و پیچیدگی‌های اجتماعی و فرهنگی آن اهمیتی مضاعف می‌یابد. همان‌طور که اشاره شد، در دنیای مدرن و با تقسیم‌بندی‌های سیاسی جدید اقوام مختلف فارس، ترک، کرد، لر و غیره در زیرمجموعه این استان قرار گرفته‌اند. بدون شک اعتماد اجتماعی و به‌ویژه مشارکت اجتماعی آن‌ها در اداره امور شهرها و استان‌ها، با وجود چنین تنوع قومی و فرهنگی از اهمیت بسیاری برخوردار است. پرسش‌های پژوهش حاضر این است که شهروندان شهرهای مختلف استان همدان از چه میزان مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی برخوردارند و چه ارتباطی میان اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

تاریخ بحث‌های مربوط به مفهوم سرمایه اجتماعی را می‌توان به مارکس، دورکیم، زیمل، دیوی و وبر نسبت داد. همه این صاحب‌نظران و پژوهشگران بر نقش فرهنگ در توسعه اقتصادی

تأکید کرده‌اند؛ البته مارکس بر زیربنای اقتصادی بیشتر تأکید می‌کند. همچنین براساس گفته اسمیت^۱، مفهوم سرمایه اجتماعی را نخستین بار هانیفان^۲ در سال ۱۹۱۶ برای توضیح اهمیت مشارکت جامعه در افزایش عملکرد مدرسه بیان کرد. سپس این مفهوم را تیمی از جامعه‌شناسان کانادایی هنگام مطالعه جوامع شهری (سیلی^۳ و همکاران، ۱۹۵۶)، هومنس^۴ (۱۹۶۱) برای تئوری تعاملات اجتماعی، جاکوبز^۵ (۱۹۶۱) ضمن بحث درباره زندگی شهری و همسایگی و لوری^۶ (۱۹۷۷) برای مطالعه توزیع درآمد از نو ابداع کردند. همه این نویسندگان بر ارزش شبکه‌های اجتماعی و نیاز به حفظ آن‌ها تأکید دارند. اولین ورود سرمایه اجتماعی به مباحث دانشگاهی را می‌توان به آثار بوردیو و کولمن نسبت داد، اما این کار پیشگامانه پاتنام بود که این اصطلاح را به شدت در میان دانشمندان علوم اجتماعی محبوب کرد و مدنظر پژوهشگران و سیاست‌گذاران قرار داد (باندری و یاسونو ۲۰۰۹: ۴۸۸).

همچنین مطالعه مشارکت اجتماعی یکی از ابعاد سرمایه اجتماعی است که از دیرباز جامعه‌شناسان به آن توجه کرده‌اند. پارکر در مقاله خود رویکردهای مختلف در مطالعات تجربی مشارکت اجتماعی را این‌گونه فهرست کرده است: در ابتدا برخی پژوهشگران مشارکت اجتماعی را به مثابه یکی از ابعاد پایگاه اجتماعی می‌دیدند. همچنین مشارکت ابزاری برای تحقق خود^۷ بوده است (وارینر و پرتز، ۱۹۶۵) که از آن به‌عنوان حامی کثرت‌گرایی در جوامع توده‌ای (نیسبت، ۱۹۵۷؛ کورنهاوزر، ۱۹۵۹)، کاتالیزوری برای ادغام در جامعه (هری، ۱۹۷۰)، جایگزینی برای تضعیف پیوندهای اولیه خانواده و کلیسا (ورث^۸، ۱۹۳۸؛ رایسمن^۹، ۱۹۵۴)، عامل اجتماعی شدن سیاسی و سیستم‌های باور غالب (وارینر و پرتز، ۱۹۶۵؛ اولسن، ۱۹۷۲) و وسیله‌ای برای ارتقای تحولات اجتماعی (رز، ۱۹۶۷) یاد شده است. همچنین به‌نظر می‌رسد مشارکت در گروه‌های داوطلبانه با وضعیت اقتصادی (بوت و همکاران، ۱۹۶۸)، نژاد و قومیت

1. Smith
2. Hanifan
3. Seily
4. Homans
5. Jacobs
6. Loury
7. Self-fulfilment
8. Wirth
9. Riesman

(کوهن و کپسیس، ۱۹۷۸)، عزت نفس و سایر صفات روانی اجتماعی (اسمیت، ۱۹۶۶؛ کلوبوس ادواردز و همکاران، ۱۹۷۸)، مراحل چرخه زندگی خانواده (ناوک و تامسون، ۱۹۷۷) و مهاجرت (تومه، ۱۹۶۹؛ هایمان و رایت، ۱۹۷۱) ارتباط دارد (پارکر، ۱۹۸۳: ۸۶۴).

پژوهش‌های دیگری نیز بر مبنای دیدگاه‌های نظری فوق شکل گرفت. برنسکو (۲۰۰۹) در مقاله‌ای به بررسی تأثیرات اعتماد بر رشد اقتصادی به کمک مجموعه‌ای از مکانیسم‌های انتقال پرداخته است. این کار با مدل‌سازی فرایند تأثیر و با استفاده از برآورد حداقل مربعات در سه مرحله و بر روی نمونه‌ای از کشورهای که مجموعه‌ای کامل از داده‌های آن‌ها در دسترس بوده، صورت گرفته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد، اعتماد به‌طور مستقیم بر آموزش و حاکمیت قانون تأثیر می‌گذارد و از این طریق نرخ رشد اقتصادی را افزایش می‌دهد.

لی (۲۰۰۵) در مقاله خود، با استفاده از داده‌های حاصل از سرشماری خانوار انگلیسی (BHPS)^۱ سه نوع سرمایه اجتماعی را مفهوم‌پردازی کرده است: پیوندهای همسایگی، شبکه اجتماعی و مشارکت شهروندی. دو سرمایه اول به شبکه‌های اجتماعی غیررسمی و سرمایه سوم به شبکه رسمی اشاره دارد. وی تعیین‌کننده‌های فرهنگی-اجتماعی این سه نوع سرمایه اجتماعی و تأثیر آن‌ها بر اعتماد اجتماعی را تحلیل کرده است. نتایج نشان می‌دهد، شرایط اجتماعی-فرهنگی بر سرمایه اجتماعی نسلی تأثیر می‌گذارد. سرمایه اجتماعی افرادی که در موقعیت‌های پایین‌تر از نظر مزیت‌های اجتماعی قرار دارند، بیشتر ممکن است به دلیل پیوندهای ضعیف کاهش یابد، اما سرمایه اجتماعی کسانی که در موقعیت‌های برتر قرار دارند، ممکن است به دلیل درگیری‌های شهروندی رسمی بیشتر تقویت شود. همچنین یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، سرمایه اجتماعی بر موقعیت اجتماعی-فرهنگی افراد تأثیر می‌گذارد. در شبکه‌های اجتماعی غیررسمی، به‌ویژه آن‌ها که روابط همسایگی خوبی دارند، اعتماد بیشتر از درگیری‌های شهروندی رسمی وجود دارد.

هرور و کریادو (۲۰۰۸) در مقاله خود مدعی هستند که دولت به‌عنوان مجری شخص ثالث توافق‌های خصوصی می‌تواند در ایجاد اعتماد اجتماعی نقش مؤثری داشته باشد. این تأثیر مثبت به کارایی دولت بستگی دارد. همچنین استدلال می‌کنند که تأثیرات دولت بر اعتماد

اجتماعی به شکلی ناهموار میان گروه‌های قومی اکثریت و اقلیت توزیع خواهد شد. این فرضیه‌ها با استفاده از نظرسنجی اجتماعی اروپا (۲۰۰۲-۲۰۰۳) به آزمون گذاشته شده و برای مجموعه داده‌های ۲۲ کشور اروپایی تأیید شده است.

براساس پژوهش موسوی (۱۳۸۵)، در میان شهروندان و همچنین میان شهروندان و دستگاه‌های دولتی اعتمادپذیری وجود ندارد و این مسئله سبب شده است که بعد عینی مشارکت اجتماعی، یعنی شبکه تعاملات اجتماعی شکل نگیرد و در نتیجه مشارکت اجتماعی تحقق نیابد.

یزدان‌پناه (۱۳۸۹) در پژوهش خود نشان می‌دهد، میزان مشارکت اجتماعی رسمی، یعنی مشارکت در سازمان‌های دولتی و غیره در مجموع کم است. بیشتر مشارکت‌ها نیز در زمینه فعالیت‌های غیررسمی مانند کمک به فقرا، شرکت در هیئت و غیره است. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد، هرچقدر بی‌قدرتی و بیگانگی و احساس نابسامانی فردی بیشتر باشد، میزان مشارکت اجتماعی، یعنی مشارکت داوطلبانه آگاهانه هدفمند افراد در جامعه کمتر می‌شود. همچنین وجود موانع خانوادگی، اقتصادی و اجتماعی و ارزیابی این موانع از سوی افراد بر میزان مشارکت اجتماعی اثرگذار است.

خادمیان و پوررضا کریم‌سرا (۱۳۹۱) در پژوهش خود به بررسی ارتباط میان اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی پرداخته‌اند. جامعه آماری این پژوهش شهروندان بالای ۱۵ سال شهر تهران است که نمونه‌ای ۴۰۲ نفری از آن‌ها مطالعه شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، میان اعتماد بین‌فردی، اعتماد بنیادی و اعتماد نهادی با مشارکت اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

ازکیا و غفاری (۱۳۸۰) در مقاله خود به بررسی چگونگی پیوند میان اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی پرداخته‌اند. هدف این بررسی بیان خاستگاه فکری و نظری این دو مفهوم به‌منزله مفاهیم کلیدی و نرم ادبیات علوم اجتماعی از حیث نظری و چگونگی سنجش عملی آن‌ها و در نهایت آزمون تجربی ارتباط میان آن دو در حوزه مورد مطالعه است. جامعه آماری این پژوهش همه خانوارهای روستاهای کاشان بودند. ۱۳ روستا به‌عنوان نمونه انتخاب و با ۱۷۰ خانوار از این روستاها مصاحبه شد. با بیان مؤلفه‌های مربوط به اعتماد در دو سطح اعتماد

میان افراد و اعتماد به نهادها و سازمان‌ها و نیز تعیین اجزای مربوط به مشارکت اجتماعی تعریف عملی و آزمون تجربی آن‌ها امکان‌پذیر شد. در نهایت نیز با جمع‌آوری داده‌های لازم از حوزه مورد مطالعه ارتباط میان آن دو اندازه‌گیری شد. استنباط آماری از داده‌ها نشان‌دهنده نوعی هم‌بستگی معنادار در سطح اطمینان ۹۹ درصد، میان دو متغیر اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی است.

رهنورد و حسینی (۱۳۹۸) در مقاله خود به بررسی تأثیر اعتماد شهروندان بر مشارکت الکترونیکی آنان با تعدیل‌گری باور به فاصله قدرت و ریسک ادراک‌شده میانجی‌گری ابهام و نگرش شهروندان پرداخته‌اند. هدف پژوهش آن‌ها تعیین تأثیر اعتماد شهروندان بر مشارکت الکترونیکی، تعدیل‌گری ریسک ادراک‌شده، باور به فاصله قدرت، میانجی‌گری نگرش شهروندان و ابهام‌پذیری است. یافته‌های پژوهش بیانگر این است که اعتماد شهروندان بر مشارکت الکترونیکی اثری مثبت دارد. ابهام‌پذیری در روابط میان این دو متغیر نیز در نقش میانجی ظاهر می‌شود و بر مشارکت الکترونیکی تأثیر مثبتی می‌گذارد. در ضمن، یافته‌های پژوهش نشانگر اثرگذار نبودن گرایش شهروندان بر مشارکت الکترونیکی است. به‌علاوه متغیر باور به فاصله قدرت، روابط میان اعتماد شهروندان و مشارکت الکترونیکی را به‌طور مثبت تعدیل می‌کند، اما متغیر ریسک ادراک‌شده در روابط میان نگرش شهروندان و مشارکت الکترونیکی در نقش تعدیل‌کننده ظاهر نمی‌شود.

چارچوب نظری و مفهومی

موضوع مشارکت و اعتماد اجتماعی در قالب نظریه سرمایه اجتماعی از سوی نظریه‌پردازان مدنظر قرار گرفته است. در مجموع درباره سرمایه اجتماعی دو دیدگاه مطرح است که تفاوت آن‌ها در تأکید بر سطح فردی و جمعی یا گروهی است. سرمایه اجتماعی از نظر کسانی مانند بوردیو، کلمن، پاتنام و فوکویاما در سطح گروهی مطرح می‌شود؛ در این صورت سرمایه اجتماعی شامل روابط، اعتماد، هنجارها، مشارکت و غیره است.

تحلیل شبکه دومین دیدگاه است و بر این امر تأکید دارد که سرمایه اجتماعی تنها در سطح رابطه‌ای- فردی مطرح است و به شبکه روابط، حمایت‌ها و منابع در دسترس اطلاق

می‌شود. این نوع سرمایه اجتماعی که سرمایه اجتماعی شبکه نام دارد، بر منابع ابزاری و حمایتی متنوع و موجود در شبکه متمرکز است که با سرمایه‌گذاری افراد در روابط اجتماعی و دستیابی به پیوندهای اجتماعی مختلف به دست می‌آید (ایمام، ۲۰۰۹ به نقل از توسلی و امانی، ۱۳۹۱: ۹۱). مسئله اصلی در دیدگاه شبکه، روابط است. واحد تشکیل‌دهنده ساخت جامعه نیز شبکه‌های تعاملی هستند. ساخت اجتماعی به‌عنوان یک شبکه، از اعضای شبکه و مجموعه‌ای از پیوندها که افراد، کنشگران یا گروه‌ها را به هم متصل می‌کند، تشکیل شده است. اعضای شبکه می‌توانند افراد، گروه‌ها، نهادها، موجودیت‌های حقوقی، سازمان‌ها و غیره باشند. در سرمایه اجتماعی شبکه، سرمایه اجتماعی کالایی فردی است و به سرمایه‌گذاری افراد در روابط اجتماعی و در اختیار گذاشتن منابع موجود در این روابط برای کسب سود و بازده مورد انتظار اطلاق می‌شود، اما در سطح گروهی، سرمایه اجتماعی به‌صورت یک کالا و دارایی جمعی نمود می‌یابد؛ مثلاً در انسجام محله‌ای، کنش جمعی و غیره (توسلی و امامی، ۱۳۹۱: ۹۲).

ویژگی‌های سرمایه اجتماعی را می‌توان به تعداد تعاملات اجتماعی طبقه‌بندی کرد و آن را سرمایه اجتماعی ساختاری دانست. کیفیت تعاملات اجتماعی نیز با عنوان سرمایه اجتماعی شناختی نامیده می‌شود؛ انجمن‌ها و مؤسساتی که ممکن است گروه‌ها یا افراد را به هم پیوند دهند. سرمایه اجتماعی شناختی (درک‌شده) به ارزش‌ها، هنجارها، نگرش‌ها، اعتقادات، مسئولیت مدنی، نوع‌دوستی و تقابل در یک جامعه اشاره دارد. این مفاهیم با شبکه‌های اجتماعی و شبکه‌سازی، سلسله‌مراتب اجتماعی، روابط خانواده و دوستان و سایر اجتماعی‌ها متمایز است. عوامل تعیین‌کننده مانند محرومیت از همسایگی که خارج از تعریف سرمایه اجتماعی است در این بررسی لحاظ نمی‌شود (احسان و د. سیلوا، ۲۰۱۵: ۱۰۲۱).

نظریه سرمایه اجتماعی اعتماد را نیز شامل می‌شود. در این نظریه استدلال می‌شود که اعتماد عمومی تعمیم‌یافته عنصری مهم و محوری در یک دایره پیچیده و با فضیلت نگرش، رفتار و نهادهای اجتماعی است که به‌عنوان پایه و اساس دولت دموکراتیک پایدار و مؤثر عمل می‌کند. گفته می‌شود اعتماد برای حفظ یک فضای اجتماعی تعاونی، تسهیل رفتار جمعی و ترغیب توجه به منافع عمومی است (زمرلی، ۲۰۰۸: ۷۰۶). همچنین در ادبیات اعتماد، دو

مکتب فکری غالب اختلاف نظر دارند. آنچه به عنوان مکتب نهادگرایی شناخته می‌شود، استدلال می‌کند که تغییرات نهادی و به‌ویژه تغییر در کیفیت مؤسسات حقوقی و حمایت از حقوق مالکیت، در درازمدت بر اعتماد اجتماعی تأثیر می‌گذارد. در مقابل، مکتب فرهنگی‌گرایان ادعا می‌کند که اعتماد اجتماعی تعیین‌کننده و نه نتیجه‌ای برای کیفیت نهادهای رسمی است (برنوسکو و ویگت، ۲۰۱۳: ۹۷).

بدین ترتیب اعتماد و مشارکت به عنوان دو بال سرمایه اجتماعی ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند. همچنین در تعاملات افراد با یکدیگر و رابطه میان ساختارها و افراد، از عناصر تعیین‌کننده هستند؛ به‌ویژه مشارکت که به شدت از میزان اعتماد تأثیر می‌پذیرد. هر دو متغیر نیز ممکن است با توجه به سایر متغیرها متفاوت باشند؛ برای نمونه ممکن است مشارکت و اعتماد اجتماعی در مردان و زنان متفاوت باشد. در این پژوهش، علاوه بر سنجش ارتباط میان اعتماد و مشارکت، رابطه متغیرهایی مانند درآمد، تحصیلات، سن و جنسیت با این دو نیز سنجیده شده است. اگر دیدگاه بوردیو درباره سرمایه اجتماعی و مشارکت و اعتماد را مبنا قرار دهیم، درآمد و تحصیلات معرف‌های سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی و عناصری تعیین‌کننده در اعتماد و مشارکت خواهند بود؛ بنابراین در مدل نظری، متغیر اعتماد اجتماعی (اعتماد نهادی، عمومی و بین‌فردی) به عنوان متغیری واسط در نظر گرفته شده است. در مجموع، فرض منطقی ما این است که افراد با توجه به سطح درآمد، تحصیلات، سن و جنسیت از میزان متفاوتی از اعتماد اجتماعی برخوردارند و به همین دلیل سطح و میزان مشارکت اجتماعی آنها نیز متفاوت خواهد بود.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به کمی انجام شده و داده‌های آن به کمک پیمایش گردآوری شده است. همچنین جامعه آماری آن همه افراد بالای ۱۵ سال (۶۱۲,۴۴۹ نفر) استان همدان بود که در نقاط شهری این استان ساکن هستند. براساس فرمول کوکران، باید ۳۸۴ نمونه از جامعه آماری فوق مطالعه می‌شد، اما پژوهشگر به منظور پوشش آماری همه شهرستان‌ها تعداد نمونه را ۸۰۰ مورد در نظر گرفت. روش نمونه‌گیری نیز خوشه‌ای بود. از آنجا که چارچوب نمونه‌گیری یا به عبارت دیگر

فهرست کامل افراد جامعه در دسترس نیست، در مرکز هر شهرستان کل شهر براساس موقعیت جغرافیایی خوشه‌بندی و در هر خوشه یک محله به صورت تصادفی انتخاب شد. در هر محله نیز از هر سه خانه، یک مورد به صورت تصادفی انتخاب و داده‌های مورد نیاز به کمک پرسشنامه محقق ساخته گردآوری شد.

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

مشارکت و اعتماد از ابعاد سرمایه اجتماعی است. سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD) سرمایه اجتماعی را این گونه تعریف می‌کند: «... شبکه‌های همراه با هنجارها، ارزش‌ها و درک مشترکاتی که همکاری را در داخل یا بین گروه‌ها تسهیل می‌کند». بانک جهانی سرمایه اجتماعی را این گونه تعریف می‌کند: «... نهادها، روابط و هنجارهایی که کیفیت و کمیت تعاملات اجتماعی جامعه را شکل می‌دهد. سرمایه اجتماعی تنها مجموع مؤسسه‌هایی نیست که زیربنای یک جامعه هستند، بلکه مانند چسبی است که آن‌ها را به هم متصل می‌کند» (باننداری و یاسونبو، ۲۰۰۹: ۴۹۹).

مشارکت اجتماعی یعنی تقابل آگاهانه انجام دادن امری در شکل همیاری با میل و رغبت و نیاز، با هدف بهبود زندگی اجتماعی (محسنی تبریزی، ۱۳۷۵: ۹۲). در این پژوهش، دو بعد مشارکت رسمی و مشارکت غیررسمی برای آن در نظر گرفته شده است. اعتماد اجتماعی نیز به عنوان مهم‌ترین شاخص سرمایه اجتماعی، سازوکاری برای ایجاد انسجام و وحدت در نظام‌های اجتماعی و تسهیلگر مشارکت، تعاون اجتماعی و پرورش ارزش‌های مردم‌سالارانه است؛ بنابراین اعتماد در روابط میان انسان‌ها و کنش‌های آن‌ها نمود پیدا می‌کند. به تعبیر کلمن، اعتماد قدرت عمل کردن را تسهیل می‌کند. همچنین ایستاری معطوف به دیگران است و حالتی از راحتی، اطمینان و اتکاپذیری را دربردارد (غفاری، ۱۳۹۰: ۵۳-۵۴). اعتماد سه بعد نهادی، عمومی و بین‌فردی دارد.

برای سنجش میزان روایی و پایایی متغیرهای پژوهش از روش اعتبار صوری، تحلیل عاملی تأییدی و آلفای کرونباخ استفاده شد؛ بدین صورت که در سنجش اعتبار صوری پرسشنامه از استادان جامعه‌شناسی کمک گرفته شد. همچنین برای روایی سازه‌ای از تحلیل

عاملی تأییدی و به منظور سنجش پایایی از آلفای کرونباخ استفاده شد. در جدول ۱ تعداد گویه‌ها و نتایج تحلیل عامل تأییدی (KMO) و آلفای کرونباخ آمده است. مقدار KMO برای اعتماد نهادی، ۱۵ گویه (۰/۹۰)، اعتماد عمومی، ۷ گویه (۰/۷۰)، اعتماد بین‌فردی، ۱۵ گویه (۰/۸۳)، مشارکت اجتماعی، ۳۷ گویه (۰/۹۰)، مشارکت غیررسمی، ۲۷ گویه (۰/۹۰) و مشارکت رسمی، ۱۰ گویه (۰/۷۷) است. همچنین مقدار آلفای کرونباخ برای اعتماد نهادی ۰/۸۹، اعتماد عمومی ۰/۶۶، اعتماد بین‌فردی ۰/۸۸، مشارکت اجتماعی ۰/۹۲، مشارکت غیررسمی ۰/۹۲ و مشارکت رسمی ۰/۷۳ است.

یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های جمعیتی

به‌طور کلی، ۶۲/۳ درصد پاسخگویان مرد و ۳۷/۷ درصد آن‌ها زن بودند. همچنین ۳۹/۹ درصد آن‌ها مجرد، ۵۵/۷ درصد متأهل و بقیه نیز مطلقه یا همسر فوت‌کرده و غیره هستند. از لحاظ قومیت، ۴۳/۲ درصد فارس، ۱۶ درصد آذری، ۳۴/۷ درصد لر، ۴/۷ درصد کرد و بقیه از سایر اقوام هستند. از نظر تحصیلی نیز ۱/۳ درصد پاسخگویان بی‌سوادند. ۲۵/۲ درصد پاسخگویان تحصیلات زیر دیپلم و ۲۹ درصد نیز دیپلم دارند؛ بدین ترتیب تحصیلات بیش از نیمی از پاسخگویان دیپلم و زیردیپلم است. از این نظر، همه شهرها با اندکی تفاوت از وضعیت یکسانی برخوردارند. ۳۳ درصد نیز فوق‌دیپلم، لیسانس و تحصیلات حوزوی دارند. در مجموع ۱۱/۵ درصد از پاسخگویان دارای تحصیلات فوق‌لیسانس و دکتری هستند. در همدان و ملایر به ترتیب ۲/۲، ۱۶ و ۱۴ درصد پاسخگویان در این گروه قرار دارند. در شهرستان فامنین هیچ‌کدام از پاسخگویان در این گروه قرار ندارند.

توصیف اعتماد اجتماعی: در جدول ۱، وضعیت پاسخگویان از نظر متغیر اعتماد اجتماعی و ابعاد آن آمده است. میانگین اعتماد اجتماعی ۴۲/۴۱ و انحراف معیار آن ۱۰/۷۹۹ است. این اعداد نشان می‌دهد اعتماد اجتماعی پاسخگویان تقریباً کمتر از حد متوسط است. وقتی نتایج مربوط به ابعاد این متغیر را مشاهده می‌کنیم، مشخص می‌شود اعتماد نهادی با ۳۸/۵۶ درصد کمتر از اعتماد عمومی با میانگین ۴۵/۵۴ و اعتماد بین‌فردی با میانگین ۴۳/۸۸ درصد است.

جدول ۱. توزیع پاسخگویان برحسب میزان اعتماد اجتماعی و ابعاد آن (نهادی، عمومی و بین فردی)

نام متغیر	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
اعتماد اجتماعی	۶/۶	۴۱/۴	۳۵/۴	۱۳/۴	۳/۱	۴۲/۴۱	۱۰/۷۹۹
اعتماد نهادی	۶/۴	۲۸/۵	۴۳/۸	۱۵/۴	۶	۳۸/۵۶	۱۵/۰۵۳
اعتماد عمومی	۱/۵	۱۳/۲	۴۳	۳۲/۴	۹/۹	۴۴/۵۴	۱۳/۳۳
اعتماد بین فردی	۳/۲	۲۱/۸	۳۹/۶	۲۴/۳	۱۱	۴۳/۸۸	۱۵/۵۹۹

توصیف مشارکت اجتماعی: در جدول ۲، توزیع پاسخگویان برحسب متغیر مشارکت و ابعاد آن آمده است. همان طور که داده‌ها نشان می‌دهد، میانگین این متغیر ۸۹/۶۱ و انحراف معیار آن ۱۳/۱۸۴ است که نشان‌دهنده میزان بیشتر مشارکت اجتماعی در میان پاسخگویان است. نتایج مربوط به ابعاد این متغیر نشان می‌دهد، میزان مشارکت غیررسمی با میانگین ۶۸/۲۶ بیشتر از میزان مشارکت رسمی با میانگین ۴۲/۱ است.

جدول ۲. توزیع پاسخگویان برحسب میزان مشارکت اجتماعی و ابعاد آن (نهادی و بین فردی)

نام متغیر	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	انحراف معیار
مشارکت اجتماعی	۲/۲	۹/۴	۳۷/۹	۳۰/۲	۲۰/۴	۸۹/۶۱	۱۳/۱۸۴
مشارکت غیررسمی	۱/۴	۸/۸	۱۷/۳	۳۲/۹	۳۹/۶	۶۸/۲۶	۹/۱۱۵
مشارکت رسمی	۲/۴	۲۴/۲	۴۰/۱	۲۴/۱	۹/۲	۴۲/۱	۱۴/۶۰۵

در جدول ۳، نتایج آزمون هم‌بستگی اعتماد و مشارکت اجتماعی آمده است. همان طور که یافته‌ها نشان می‌دهد، مقدار سطح معناداری برای هر سه مورد ۰/۰۰۰ است؛ بنابراین می‌توان گفت فرض رابطه میان اعتماد اجتماعی و مشارکت و همچنین میان اعتماد اجتماعی و هر دو بعد مشارکت رسمی و مشارکت غیررسمی تأیید می‌شود. مقدار r پیرسون برای اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی ۰/۵۷۳ است که بیانگر رابطه‌ای نسبتاً قوی میان این متغیر است. نتایج مربوط به ابعاد نشان می‌دهد، ارتباط میان اعتماد و مشارکت رسمی ۰/۲۷ و تقریباً ضعیف است، اما ارتباط آن با مشارکت غیررسمی ۰/۶۵۶ است که ارتباطی نسبتاً قوی به‌شمار می‌رود.

جدول ۳. نتایج آزمون هم‌بستگی پیرسون برای رابطه اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی با ابعاد آن

متغیر وابسته					
مشارکت اجتماعی		مشارکت رسمی		مشارکت غیررسمی	
متغیر	sig	sig	sig	sig	sig
اعتماد اجتماعی	۰/۵۷۳	۰/۲۷	۰/۶۵۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰

بر اساس جدول ۴، نتایج آزمون هم‌بستگی r پیرسون برای هر سه بعد اعتماد نهادی، اعتماد عمومی و اعتماد بین‌فردی معنادار است، اما مقدار r پیرسون برای مشارکت اجتماعی و اعتماد بین‌فردی $۰/۶۰$ درصد است که قوی‌تر از ارتباط مشارکت اجتماعی با دیگر ابعاد اعتماد به‌شمار می‌آید.

جدول ۴. نتایج آزمون هم‌بستگی r پیرسون برای ارتباط ابعاد اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی

متغیر مستقل					
اعتماد نهادی		اعتماد عمومی		اعتماد بین‌فردی	
متغیر	sig	sig	sig	sig	sig
مشارکت اجتماعی	۰/۳۵	۰/۲۸	۰/۰۰۰	۰/۶۰	۰/۰۰۰

در جدول ۵، نتایج آزمون هم‌بستگی برای سه متغیر زمینه‌ای سن، تحصیلات و درآمد با متغیرهای اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی آمده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، مقدار r پیرسون برای رابطه متغیرهای سن، تحصیلات و درآمد با مشارکت اجتماعی به ترتیب $-۰/۲۰۶$ ، $۰/۰۵۵$ و $۰/۰۸۲$ است؛ بنابراین با توجه به سطح معناداری این متغیرها می‌توان گفت، ارتباط سن و مشارکت معنادار است، اما تحصیلات و درآمد ارتباط معناداری با مشارکت اجتماعی ندارند. همچنین رابطه هیچ‌کدام از متغیرهای سن، درآمد و تحصیلات با متغیر اعتماد اجتماعی معنادار نیست.

جدول ۵. نتایج آزمون هم‌بستگی پیرسون برای ارتباط متغیرهای زمینه‌ای با اعتماد و مشارکت اجتماعی

متغیر وابسته				متغیر
مشارکت اجتماعی		اعتماد اجتماعی		
sig	sig	sig	sig	
۰/۰۰۰	۰/۱۲۰	۰/۰۶۴	۰/۲۰۶	سن
۰/۱۶۲	۰/۷۹۸	۰/۰۱۱	۰/۰۵۵	تحصیلات
۰/۰۷۶	۰/۱۵۳	۰/۰۶۹	۰/۰۸۲	درآمد

نتایج آزمون رگرسیون (جدول ۶) نشان می‌دهد سطح معناداری ۰/۰۰۰ است و متغیرهای مستقل، پیش‌بینی‌کننده‌های مناسبی برای متغیر مشارکت اجتماعی هستند.

جدول ۶. تحلیل واریانس متغیرهای پژوهش

مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین	مقدار F	معناداری
رگرسیون	۳۵۸۰۷/۶۶۵	۴	۸۹۵۱/۹۱۶	۸۰/۲۶۵	۰/۰۰۰
۱ باقی‌مانده	۵۵۰۹۵/۵۶۲	۴۹۴	۱۱۱/۵۲۹	-	-
کل	۹۰۹۰۳/۲۲۷	۴۹۸	-	-	-

پیش‌بینی‌کننده‌ها (ثابت): اعتماد نهادی، اعتماد عمومی، اعتماد بین‌فردی و سن.

با توجه به جدول ۷، از چهار متغیری که وارد معادله رگرسیون شده‌اند، سه متغیر اعتماد نهادی، اعتماد بین‌فردی و اعتماد عمومی به‌طور معناداری میزان مشارکت اجتماعی را تبیین و پیش‌بینی می‌کنند، اما سن قادر به پیش‌بینی تغییرات مشارکت اجتماعی نیست. با افزایش یک انحراف استاندارد در اعتماد نهادی میزان مشارکت اجتماعی حدود ۰/۱۳۲ درصد افزایش می‌یابد. همچنین با افزایش یک انحراف استاندارد در اعتماد بین‌فردی، میزان مشارکت اجتماعی ۰/۵۲۴ درصد افزایش می‌یابد. همان‌طور که داده‌ها نشان می‌دهد، قدرت پیش‌بینی‌کنندگی متغیر اعتماد عمومی کم است. با افزایش یک انحراف استاندارد در این متغیر میزان مشارکت اجتماعی تنها ۰/۰۸۱ درصد افزایش خواهد یافت. در نهایت براساس داده‌های جدول ۷ می‌توان گفت، سه متغیر اعتماد نهادی، عمومی و بین‌فردی ۶۳ درصد از تغییرات متغیر مشارکت اجتماعی را پیش‌بینی و تبیین می‌کنند.

جدول ۷. اطلاعات مربوط به رگرسیون

متغیرهای پیش‌بین	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد	
	B	خطای استاندارد	Beta	مقدار t
مقدار ثابت	۶۳/۱۱۴	۲/۵۱۰	-	۲۵/۱۴۷
اعتماد نهادی	۰/۱۱۶	۰/۰۳۵	۰/۱۳۲	۳/۳۱۳
اعتماد عمومی	۰/۰۸۴	۰/۰۳۹	۰/۰۸۱	۲/۱۳
اعتماد بین‌فردی	۰/۴۴۰	۰/۰۳۳	۰/۵۲۴	۱۳/۱۳۱
سن	-۰/۰۳۰	۰/۰۴۵	-۰/۰۲۴	-۰/۶۷۶

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش به این پرسش پاسخ داده شد که آیا اعتماد اجتماعی در میزان مشارکت اجتماعی مردم شهرهای استان همدان مؤثر است. به عبارت دیگر چه ارتباطی میان اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی وجود دارد. همچنین ارتباط این دو متغیر با سایر متغیرهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی از جمله جنسیت، تحصیلات و درآمد نیز مدنظر بود. یافته‌ها نشان می‌دهد، میزان اعتماد اجتماعی از حد متوسط هم کمتر است. همچنین اعتماد نهادی کمترین میانگین را در میان ابعاد اعتماد اجتماعی دارد. این امر با یافته‌های پژوهش موسوی هم‌خوانی دارد. یافته‌های وی نشان می‌دهد، میزان اعتماد به دستگاه‌های دولتی در تهران کم است. اعتماد به نهادهای مختلف به‌طور قابل‌توجهی می‌تواند با نحوه عملکرد آن‌ها مرتبط باشد. می‌توان گفت در همه شهرهای استان همدان عملکرد نهادهای مختلف ضعیف است که این ضعف می‌تواند به ابعاد مختلفی مانند ارائه‌نکردن خدمات مناسب، یا نبود رفتاری عادلانه و تبعیض مرتبط باشد.

اعتماد کم می‌تواند بر مشارکت اجتماعی افراد در سطوح مختلف نهادی و بین‌فردی تأثیرگذار باشد. میزان هم‌بستگی بین دو متغیر اعتماد و مشارکت گواهی بر این ادعاست. ارتباط هر سه متغیر اعتماد نهادی، اعتماد عمومی و اعتماد بین‌فردی با مشارکت اجتماعی معنادار و مثبت است؛ بدین معنا که با افزایش اعتماد میزان مشارکت نیز بیشتر می‌شود؛ البته ارتباط اعتماد بین‌فردی و مشارکت اجتماعی در حد متوسط و قوی‌تر از ارتباط اعتماد نهادی و اعتماد عمومی با مشارکت اجتماعی است؛ یعنی اگر افراد در سطح روابط بین‌فردی و در شبکه روابط اجتماعی اعتماد بیشتری به یکدیگر داشته باشند، بیشتر در جامعه مشارکت خواهند کرد. این یافته با نتایج پژوهش لی (۲۰۰۵) هم‌خوانی دارد. براساس پژوهش وی، در شبکه‌های اجتماعی غیررسمی، به‌ویژه آن‌هایی که روابط همسایگی خوبی دارند، اعتماد بیشتری از درگیری‌های شهروندی رسمی وجود دارد. موسوی نیز این ارتباط را در پژوهش خود نشان داده است. براساس یافته‌های پژوهش وی، نبود اعتماد میان شهروندان و همچنین میان آن‌ها و دستگاه‌های دولتی سبب شده است که بعد عینی مشارکت اجتماعی، یعنی شبکه تعاملات اجتماعی شکل نگیرد و در نتیجه مشارکت اجتماعی تحقق پیدا نکند. یافته‌های پژوهش خادامیان

و پوررضا کریم‌سرا نیز در راستای یافته‌های این پژوهش است. آن‌ها دریافتند میان اعتماد بین‌فردی، اعتماد بنیادی و اعتماد نهادی با مشارکت اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد. از لحاظ نظری نیز این موضوع منطقی به نظر می‌رسد. همکاری و مشارکت در کارهای گروهی بدون اعتماد میسر نیست. در واقع این دو مانند دو بال سرمایه اجتماعی عمل می‌کنند. بدون یکی از آن‌ها هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند تجربه موفقیت‌آمیزی از توسعه درون‌زا و مبتنی بر نیازهای مردم و با مشارکت مردم داشته باشد. یکی دیگر از نکات مهم در این پژوهش، نوع ارتباط متغیرهایی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی با اعتماد و مشارکت است. جنسیت نیز با هیچ‌کدام از متغیرهای اعتماد و مشارکت ارتباط معناداری نداشت که این امر قابل توجه است؛ زیرا در عالم واقع مشارکت اجتماعی مردان به دلیل حضور گسترده‌تر و بیشتر آن‌ها در حوزه‌های مختلف زندگی اجتماعی و کاری بیشتر از زنان است، اما در این پژوهش تفاوتی میان این دو دیده نشد. این امر می‌تواند بیانگر تغییرات اجتماعی گسترده به نفع حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی باشد. با این حال، چون تعداد مردان در این پژوهش بیشتر از زنان است، باید با احتیاط به این نتیجه دست یافت.

تحصیلات نیز ارتباط معناداری با مشارکت ندارد. در عمل مشارکت اجتماعی تحصیل‌کرده‌ها بیشتر است، اما می‌توان گفت وقتی اعتماد در جامعه کم باشد، دیگر صرف تحصیلات نمی‌تواند فرد را وارد عرصه مشارکت اجتماعی کند. برخلاف آنچه لی در پژوهش خود بدان دست یافته بود، در اینجا تحصیلات به‌عنوان یک مزیت اجتماعی و یک فاکتور تعیین‌کننده در پایگاه اجتماعی فرد نمی‌تواند در میزان مشارکت تأثیر داشته باشد؛ زیرا اعتماد اجتماعی کم است. لی در پژوهش خود نشان داد، سرمایه اجتماعی افرادی که در موقعیت‌های پایین‌تر از نظر مزیت‌های اجتماعی قرار دارند، بیشتر احتمال دارد که به دلیل پیوندهای ضعیف کاهش یابد. همچنین سرمایه اجتماعی آن‌هایی که در موقعیت‌های برتر قرار دارند، بیشتر احتمال دارد که به دلیل درگیری‌های شهروندی رسمی تقویت شود. از لحاظ نظری این امر درست است، اما موضوع اعتماد می‌تواند تعیین‌کننده باشد. نکته دیگر این است که سن ارتباطی معنادار اما منفی با مشارکت دارد؛ یعنی با افزایش سن میزان مشارکت کاهش می‌یابد.

کهولت سن می‌تواند مانع مشارکت اجتماعی شود. با این حال، جوانان بیشتر سودای مشارکت در سر دارند و بیشتر می‌توانند اعتماد کنند.

در مجموع و براساس آنچه گفته شد، مشارکت اجتماعی بدون ارتقای سطح اعتماد اجتماعی در شهرهای استان همدان امری دشوار است؛ بنابراین ارتقای سطح اعتماد اجتماعی، به‌ویژه اعتماد نهادی از ضرورت‌های این امر است. عملکرد درست نهادها، به‌ویژه آن‌هایی که به‌طور مستقیم با مردم سروکار دارند، بسیار تعیین‌کننده است. نهادهایی مانند بانک، شهرداری، نیروی انتظامی، قوه قضاییه و غیره در این امر تعیین‌کننده هستند. پیشنهاد می‌شود اعتماد و مشارکت اجتماعی در نسل جوان جدی گرفته شود. جوانان به‌دلیل چشم‌اندازی که از آینده دارند، بیشتر مستعد همکاری و مشارکت هستند. با توجه به جوان‌بودن جمعیت کشور این امر می‌تواند حتی در جذب نیروهای جوان در انواع نهادهای دولتی و غیردولتی، زمینه‌های ارتقای اعتماد اجتماعی را نیز فراهم کند.

منابع

- احمدی، حبیب (۱۳۸۴)، *جامعه‌شناسی انحرافات*، تهران: انتشارات سمت.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۰)، «بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان»، *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۹: ۳-۳۱.
- بیات، بهرام، شرافتی‌پور، جعفر و نرگس عبدی (۱۳۸۷)، *پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع‌محور*، تهران: معاونت اجتماعی ناجا.
- توسلی، غلامعباس و امرالله امانی کلاریجانی (۱۳۹۱)، «تحلیل و بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی مجازی (با تأکید بر تئوری شبکه)»، *مجله مطالعات رسانه‌ای*، شماره ۱۸: ۸۹-۱۰۰.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵)، *جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی*، تهران: نشر نی.
- چلبی، مسعود (۱۳۸۸)، *بررسی تجربی نظام شخصیت در ایران*، تهران: نشر نی.
- خادیمان، طلیح و ناصر پوررضا کریم‌سرا (۱۳۹۱)، «بررسی تأثیر ابعاد اعتماد اجتماعی بر مشارکت اجتماعی»، *مطالعات علوم اجتماعی ایران*، شماره ۲: ۸۹-۱۱۴.
- خاندوزی، احسان (۱۳۹۰)، «ارزیابی شیوه برنامه‌نویسی توسعه در ایران»، *دوفصلنامه برنامه و بودجه*، شماره ۱۱۰: ۹۹-۱۲۷.
- ساروخانی، باقر و محمدمیر پناهی (۱۳۸۵)، «ساخت قدرت در خانواده و مشارکت اجتماعی»، *پژوهش اجتماعی زنان*، شماره ۳: ۳۱-۶۰.
- غفاری، غلامرضا و محسن نیازی (۱۳۸۶)، *جامعه‌شناسی مشارکت*، تهران: نزدیک.
- قلی‌پور، رحمت‌الله و رضا آقاجانی (۱۳۹۳)، «بررسی تجربه توسعه ترکیه با تأکید بر برنامه‌های توسعه و مقایسه آن با ایران»، *سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت*، تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
- کاتوزیان، محمدعلی همایون (۱۳۸۹)، *اقتصاد سیاسی ایران از مشروطه تا سلطنت پهلوی*، ترجمه محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی، تهران: نشر مرکز.
- محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۶۹)، *بررسی زمینه‌های مشارکتی روستاییان و ارتباط آن با ترویج کشاورزی، جهاد سازندگی*، تهران: معاونت ترویج و مشارکت بررسی، طرح تدوین نظام ترویج ایران.

- محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۵)، «بیگانگی مانعی برای مشارکت و توسعه ملی: بررسی رابطه میان بیگانگی و مشارکت اجتماعی و سیاسی»، نامه پژوهش، شماره ۱: ۸۹-۱۱۰.
- موسوی، میرطاهر (۱۳۸۵)، «مشارکت اجتماعی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی»، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۲۳: ۶۷-۹۲.
- یزدان‌پناه، لیلیا (۱۳۸۹)، «موانع مشارکت اجتماعی»، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۲۶: ۱۰۵-۱۳۰.
- رهنورد، فرج‌الله و مریم حسینی (۱۳۹۸)، «تأثیر اعتماد شهروندان بر مشارکت الکترونیکی آنان با تعدیلگری باور به فاصله قدرت و ریسک ادراک‌شده و میانجی‌گری ابهام‌پذیری و نگرش شهروندان»، فرایند مدیریت و توسعه، شماره ۳: ۲۷-۴۷.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۰)، «بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی شهر کاشان»، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۷: ۳-۳۱.
- Bhandari, Humnath and Yasunobu, Kumi (2009), "What is Social Capital? A Comprehensive Review of the Concept", **Asian Journal of Social Science**, No 3: 480-510
- Bjørnskov, C. (2009), "How Does Social Trust Affect Economic Growth?", **SSRN Electronic Journal**, No 6: 1-43.
- Bjørnskov, C., & Voigt, S. (2013), "Constitutional verbosity and social trust", **Public Choice**, No 161: 91-112.
- Ehsan, A. M., & De Silva, M. J. (2015), "Social capital and common mental disorder: a systematic review", **Journal of Epidemiology and Community Health**, No 69:1021-1028.
- Herreros, F., & Criado, H. (2008), "The State and the Development of Social Trust", **International Political Science Review**, No 29(1): 53-71.
- Li, Y. (2005), "Social Capital and Social Trust in Britain", **European Sociological Review**, No 21(2): 109-123.
- Parker, R. N. (1983), "Measuring Social Participation", **American Sociological Review**, No 48(6): 848: 864.
- Zmerli, Sonja and Newton, Ken. (2008), "Social Trust and Attitudes Toward Democracy", **Public Opinion Quarterly**, Volume 72, Issue 4, Winter 2008, PagesNo 4: 706-724.